

հայութեան միջավայրը տաղանդներ չէ արտադրում. ունեցել ենք և ունինք շատ թէ քիչ շնորհալի գրողներ, որոնք իրենց կարողութեան հափ նկարագրել են սոսկալի իրականութեան միայն թոյլ անգրագարձումները:

Վերջին սարսափների մի փոքրիկ միջադէպք է նկարագրուած «միևնոյն դաճաղում» պատկերի մէջ. մեր ժողովրդական գրողների շարքն անցնող Յ. Նսայեանն իւր սովորական շտապ գրչով պատկերացրել է Բագուի աղէտներից մի էպիզօդ, որի էութիւնը հետեւեալն է. ծերունի գաղթական մշակը, որ իւր ժամանակին փախել է Տաճկահայաստանի կոտորածից, Բագուի հանգստարանում գերեզման է փորում՝ թուրքերի պիղծ ձեռքով մորթոտուած զոհերի համար. թաղուող դիակների մէջ ծերունին ճանաչում է իւր միակ երիտասարդ զաւակին և, ինքն էլ անշնչացած ընկնելով՝ թաղում է, միեւնոյն դաճաղում, իւր իսկ փորած գերեզմանի մէջ:

Թէև նկարագրութիւնը պարզ և անպաճոյճ է, բայց տրպաւորութիւնը զօրեղ է, որովհետև գրուածքի բոլոր թերին լրացնում է ընթերցողի երևակայութիւնը: Այսուհետև երևի այսպիսի պատկերներ դեռ շատ կկարդայ բաղդից հալածուած թշուառ հայ ժողովուրդը:

4. Совѣщаніе учителей начальныхъ училищъ.—Перепечатано изъ газеты «Кавказъ».

Բաւական ժամանակից ի վեր Կովկասի դպրոցական գործը բոլորովին շեղուելով բնական ընթացքից՝ փոխանակ մանկավարժական սկզբունքներով ղեկավարուելու, միմիայն քաղաքական տեսակէտով էր առաջնորդուած: Այսպիսի թիւր դպրոցական սխտեմը հարկաւ լաւ արդիւնք ու հետեւանքներ չէր կարող ունենալ. մի գեղեցիկ օր պէտք է երևան գար, որ այդ ճանապարհով՝ ձգտած նպատակի ճիշտ հակառակն է եղել արդիւնքը: Այդպէս էլ եղաւ. Կովկասի նոր նշանակուած նորինկայսերական մեծութեան տեղակալը տեսնելով տարրական դպրոցների այդ անմխիթար դրութիւնը և սխալ սխտեմի հետեւանքները, անհրաժեշտ համարեց արմատական փոփոխութեան ենթարկել դպրոցական գործը և կրկին մանկավարժական հիմքերի վրայ դնել. նա հրամայեց, որ տարրական դպրոցներում ուսուցումը տեղի ունենայ սովորողների մայրենի լեզուով, իսկ ուսաց լեզուն ուսուցանուի մայրենի լեզուի օժանդակութեամբ. ուսանելէն զբաղիտութիւնը պէտք է սկսուի եր-

կրորդ տարուայ սկզբին:

Այս սկզբունքների համեմատ ծրագիր մշակելու համար կովկասեան դպրոցական հոգաբարձուն առանձին յանձնաժողով է կազմում տարրական դպրոցների հայ, վրացի, թուրք ուսուցիչներ ժամանակցութեամբ. այս յանձնաժողովի խորհրդակցութեանց արդիւքն է ահա վերոյշեալ ուսսերէն բրօշիւրի բովանդակութիւնը:

Երևանեան նահանգի ժողովրդական դպրոցների վերատեսուէ պ. Ճիճինաձէի նախագահութեամբ գործող ուսուցչական այդ մասնաժողովը ծրագիր է մշակել՝ չորսամեայ դասընթացով դպրոցի համար. դարձանալի՞ ծրագիր. մասնաժողովի տարրական դպրոցի մասին ունեցած գաղափարը ոչնչով չէ զանազանուած մեր սոսթերի խալիֆաների «կամ թէ այժմեան թուրքական մեղրեսէներէ» «մոլլաների» գաղափարից: Արդեօք Աֆրիկայից են հրաւիրուել մասնաժողովի յարգելի անդամները: Անհասկանալի բան է, որ այժմեան հասկացողութիւնների ու մանկավարժական պահանջների գիտակցական ժամանակաշրջանում՝ չորսամեայ ժողովրդական դպրոցի ծրագիրը միմիայն երեք առարկայից է բաղկացած. կրօն, լեզու, թուաբանութիւն: Պակաս է միայն «Պալիֆայի» ճիպոտը կամ «մեղրեսէի» ամբողջ մարմնով օրօրուելը....:

Չորս տարի յաճախող երեխաներն ուրեմն ոչ մի գաղափար չպէտք է ունենան ոչ իրենց ծննդավայրի ու հայրենիքի մասին, տարրական հասկացողութիւն անգամ չպէտք է ունենան բնութեան երևոթյունների, կենդանական, բուսական աշխարհների մասին, չպէտք է գիտենան աշխարհիս մասերը և այլն: Նրանք չպէտք է կարողանան գոնէ մի երկու ժողովրդական երգ երգել կանոնաւոր կերպով. գծագրութեան մասին գաղափար չպէտք է ունենալ և այլն:

Ահա մասնաժողովի մշակած (?) ամբողջ ծրագիրը.

I տարի II տ. III տ. IV տ.

Կրօն . . .	3	3	3	3
Մայրենի լեզու .	8	8	8	8
Ռուսաց լեզու .	7 (յուն.)	8	8	9
Թուաբանութիւն .	6	5	5	4
	24	24	24	24

Ի՞նչպէս պէտք է բացատրել այս տխուր երևոյթը. միթէ մասնաժողովի անդամները—որոնց մէջ կան ուսուցչական սեմինարների ուսուցիչներ, դպրոցների տեսուչներ և այլն—այս-

քան սահմանափակ մտքի տէր մարդիկ են եղել՝ թէ դարձեալ մի գաղտնի «և» կայ այդտեղ:

5. Աղէքսանդրապօլից Ղանլիճա, ուղեորի յիշողութիւններից. գրեց Ն. Ք. Նի-
զՈՂՈՍԵԱՆՍ՝ Ալեքսանդրապօլ. 1905. էջ 62.

Մեր նորագոյն գրականութեան 70—80 տկան թուականներին շրջաններում բաւականին խոշոր տեղ էին բռնում ճանապարհորդական լուրջ նկարագրութիւնները, որտեղ դիւրամատչելի ձևով նկարագրում էին տեղագրական կամ ազգագրական նիւթերը և օգտակարն ու զուարճալին շատ անգամ միանալով՝ շարժում էին ընթերցողների հետաքրքրութիւնը: Վերջին ժամանակներս ազգագրական ու տեղագրական նիւթերը մեծ մասամբ իբրև գիտական մշակման առարկայ նկատուելով հրատարակում են չոր ու ցամաք, համակարգուած կամ առանց համակարգութեան և այդպիսով սակաւաթիւ անձանց հետաքրքրութեանը բաւականութիւն տալիս:

«Աղէքսանդրապօլից Ղանլիճա» գրքոյկը ձեռքս առնելով սպասում էի թէ կկարդամ մի ճանապարհորդական նկարագրութիւն—մանաւանդ որ գրքոյկի ճակատին էլ դրօշմուած է «ուղեւորի յիշողութիւններից»։ Բայց որքան եղաւ հիասթափութիւնս, երբ գիրքը ծայրէծայր կարդալով միայն գտայ մի մասլահաթ, որ տեղի է ունեցել ճանապարհին հեղինակ քահանայի և մի տիրացու Գալուստի մէջ: Այսպիսի ամեն տեսակ դատողութիւններով խճողուած գրուցատրութեան համար ի զուր է հեղինակը ուղքով Ղանլիճա գնացել. նա կարող էր տիրացու Գալուստին իւր տուն հրաւիրել և հանգիստ նշատած մասլահաթ անել...: Այդ դէպքում գոնէ գրքոյկի վերնագիրը կհամապատասխանէր բովանդակութեանը:

Ճանապարհորդ քահանան հանդիպելով տիրացու Գալուստին՝ ոչ թէ միայն նրա որտեղացի լինելն ու անունն է հարցնում, այլև ասիական հետաքրքրութեամբ՝ թէ խուրջինի մէջ ի՞նչ ունի, թէ արդեօք նազդ փողով է գնել, թէ ապառիկ և այլն: Այնուհետև սկսում է մասլահաթը՝ ապառիկների, մուրհակի, վաճառականների ու գիւղացիների փոխադարձ անբարփաղճութեան, ագիտութեան, ուսումնարանի, լրագրի, գրքերի, բժշկի, երազի ճշտութեան, գանձ փորելու մասին և այլն, յետոյ ճանապարհին պատահում են հովիւ Հասօին և նրա հետ սկսում մասլահաթն ու լսում են նրա սրնգի հնչիւնները. վերջապէս հասնում են գիւղ և ապշած ընթերցողին հեղինակը կերա-